

Ilia Iliew, Lucjana Młyńska

Problemy konserwatorskie przy renowacji wystroju dawnego pałacu biskupów krakowskich w Kielcach

Ochrona Zabytków 39/4 (155), 272-282

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROBLEMY KONSERWATORSKIE PRZY RENOWACJI WYSTROJU DAWNEGO PAŁACU BISKUPÓW KRAKOWSKICH W KIELCACH

Pałac Biskupów Krakowskich w Kielcach (obecnie siedziba Muzeum Narodowego w Kielcach) powstał w latach 1644–1645 z fundacji biskupa Jakuba Zadzika. Uważany jest za jeden z nielicznych zachowanych przykładów architektury okresu wazowskiego. Zarówno jego projektant, jak i wykonawca, są anonimowi, choć istnieje na ten temat wiele hipotez.

Architektura Pałacu nosi cechy typowe dla stylu manierystycznego. Korpus główny oparty jest na rzucie prostokąta flankowego, w którego narożnikach znajdują się sześcioboczne baszty – zachodnie przylegają bezpośrednio do bryły Pałacu, a wschodnie są połączone z korpusem ścianami kurtynowymi. Na wystrój Pałacu składają się bogate dekoracje wykonane z różnych materiałów i w różnych technikach.

Bryła Pałacu dotrwała do naszych czasów bez zasadniczych przeróbek i zmian. Natomiast wystrój dekoracyjny uległ daleko idącym zniekształceniom i przeobrażeniom, co wprowadziło dużą dysharmonię w wyglądzie całego obiektu i stworzyło fałszywy obraz zamierzeń autorskich.

Aby przywrócić pierwotny wygląd Pałacu, należało dokonać wielu skomplikowanych zabiegów.

W roku 1978 PP Pracownie Konserwacji Zabytków Oddział w Kielcach – Pracownie Konserwacji Dzieł Sztuki otrzymały zlecenie na przeprowadzenie kompleksowych prac konserwatorskich i renowacyjnych wystroju dekoracyjnego Pałacu Biskupów Krakowskich.

W przeprowadzeniu badań, opracowaniu programu postępowania konserwatorskiego oraz w pracach konser-

1. Marmurowy kartusz herbowy z fasady głównej: A – stan przed konserwacją, B – stan po konserwacji i rekonstrukcji polichromii

watorskich uczestniczył cały zespół specjalistów z Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki, a głównie: mgr Małgorzata Zyzik, mgr Alina Celichowska, mgr Adam Młyński, mgr Olgierd Chojnacki oraz autorzy artykułu – mgr Ilia Iliew, mgr Lucjana Młyńska.

Opracowanie to, ze względu na określony przez redakcję limit objętościowy, ma charakter skrótowy i wiele szczegółowych zagadnień i problemów zostało w nim świadomie pominiętych¹. Nie uwzględniono w nim również opisu rutynowych, czasochłonnych czynności konserwatorskich, które wymagały dużego zaangażowania wykonawców.

Przystępując do prac konserwatorskich w Pałacu Biskupów Krakowskich – Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki kieleckiego Oddziału PP Pracowni Konserwacji Zabytków stanęła przed bardzo trudnym i skomplikowanym zadaniem. Na złożoność zagadnienia wpłynęła:

1. Skala przewidzianych do konserwacji elementów wystroju, a w tym: ponad 300 m² polichromii na drewnie, ponad 400 mb sgraffita, 300 m² malarstwa ściennego, 600 mb gzymsów kamiennych, 600 m² obramień okiennych i portali, 300 m² sztukaterii;
2. Różnorodność użytych materiałów i technik;
3. Skomplikowany charakter zmian w wystroju obiektu, spowodowanych zarówno destrukcyjnym działaniem czasu i zewnętrznych czynników, jak i wielokrotnymi remontami, przeróbkami i renowacjami.

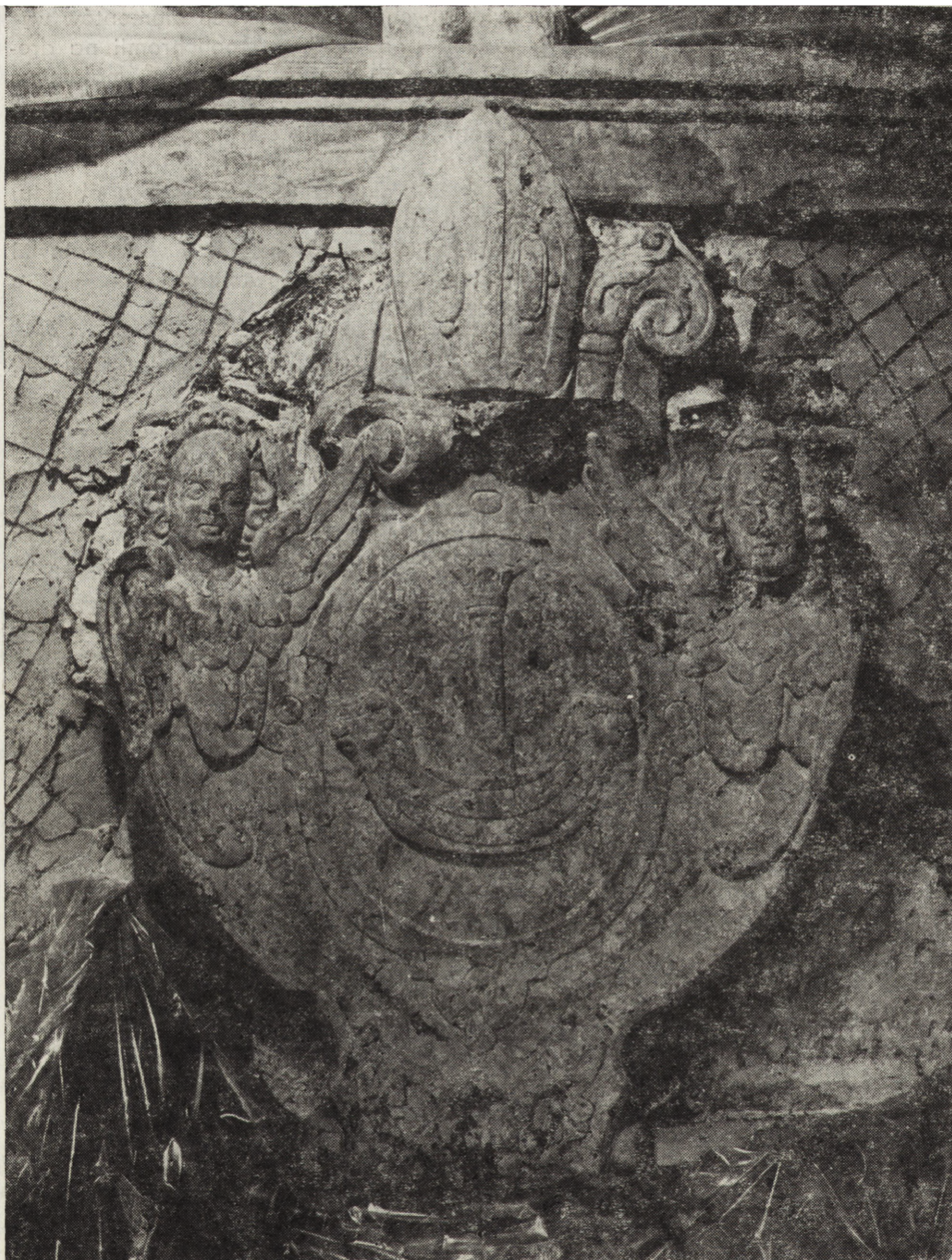
W związku z tym przed rozpoczęciem prac konserwatorskich niezbędne było wykonanie bardzo dokładnych badań obiektu ze szczególnym uwzględnieniem wszystkich elementów przewidzianych do konserwacji. Wyko-

¹ Dokumentacja wykonanych prac znajduje się w Muzeum Narodowym w Kielcach i u wykonawcy – PP PKZ-PKDS.

1. A marble heraldic cartouche from the main façade: A – condition before conservation, B – condition after conservation and reconstruction of polychromy

B

2. Marmurowy kartusz herbowy z fasady głównej: A – stan przed konserwacją, B – stan po konserwacji i rekonstrukcji polichromii

nano odkrywki pasowe na całej powierzchni elewacji korpusu głównego i baszt oraz odkrywki na wytypowanych fragmentach polichromii, sztukaterii i kamieniarki. Przeprowadzono wszelkie niezbędne badania laboratoryjne i jednocześnie przestudiowano dostępne archiwalia oraz przeanalizowano zebrany materiał ikonograficzny.

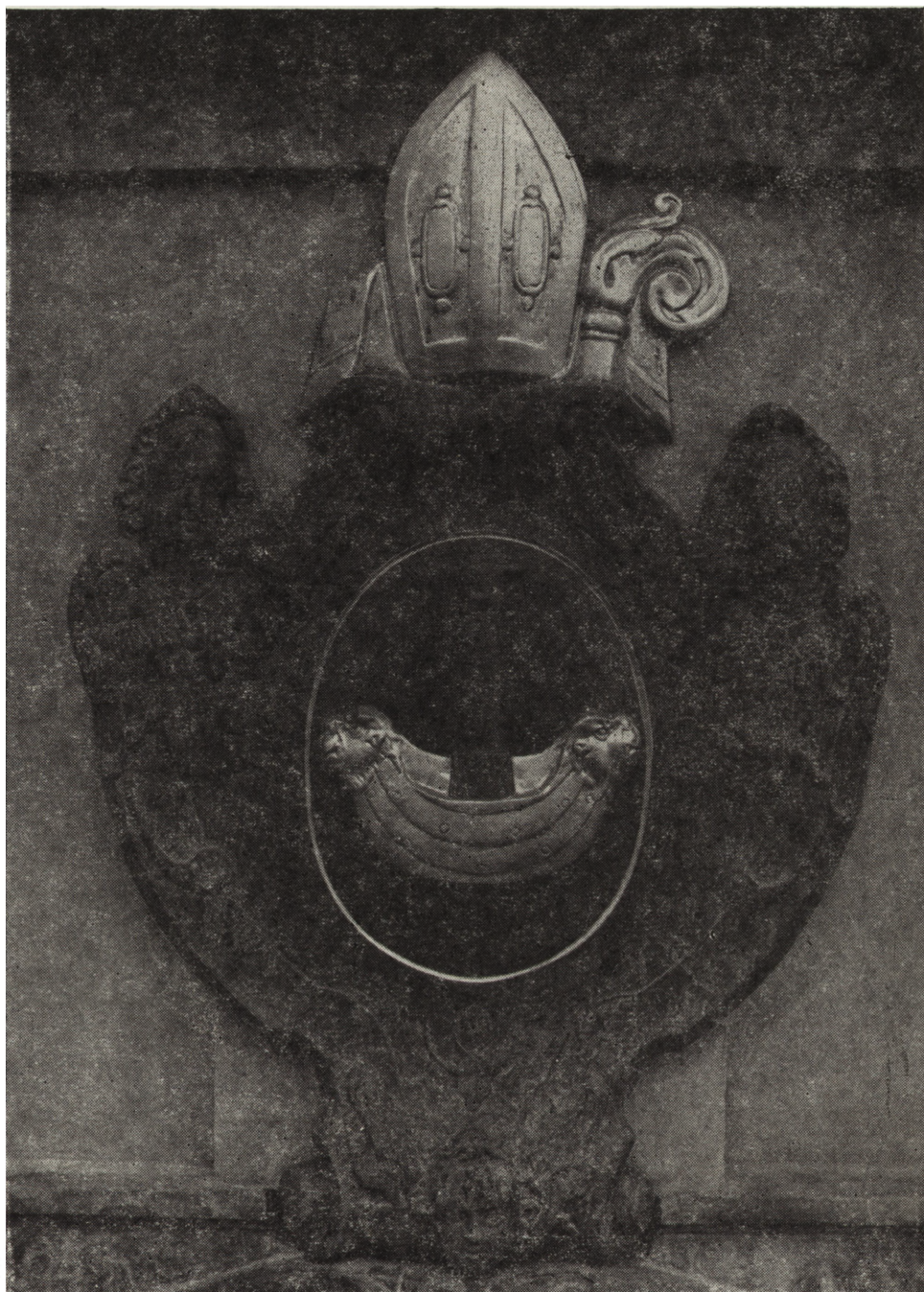
Ustalono, iż polichromia na ścianach i stropach Pałacu została poddana dwukrotnie gruntownym renowacjom: pierwszej, w latach 1861–1863, wykonanej przez Aleksandra Rycerskiego oraz drugiej w okresie międzywojennym (1930–1935), przeprowadzonej przez Henryka Czarneckiego. Polichromia na deskach i belkach stropowych tylko w niewielkim stopniu została poddana zabiegom renowacyjnym ograniczającym się przede wszystkim do lokalnych uzupełnień, natomiast polichromia na ścianach została całkowicie przemalowana. W latach sześćdziesiątych pewne partie polichromii poddane były konserwacji.

Badania elewacji pozwoliły na stwierdzenie, że w ich obrębie wprowadzono wiele istotnych zmian, które znie-

kształciły wystrój. Tynk był kilkakrotnie wymieniany i dlatego nie udało się ustalić pierwotnej kolorystyki ścian Pałacu. Natrafiono jednak na ślady, które pozwalają domniemywać, że pierwotnym kolorem elewacji był bardzo jasnougrowy – tzn. zbliżony do obecnie odtworzonego.

Badania wykonane na boniach flankujących narożniki baszt wykazały, iż najwcześniejsza zachowana warstwa tynku była pomalowana na szaro, a następna w kolejności miała kolor różowobrunatny. Na kolor szary natrafiono jednakże tylko na boniach od strony frontowej, natomiast wieże od strony ogrodowej posiadają bonie, na których jako pierwszy chronologicznie występuje kolor różowobrunatny.

Najważniejszego odkrycia dokonano w trakcie badań górnych fragmentów ścian Pałacu w przestrzeni zamkniętej między gzymsem koronującym, a położonym o około 50 cm niżej „gzymsem ząbkowym”. W tych partiach na trzech elewacjach korpusu głównego (południowej, zachodniej i północnej) oraz na basztach natrafiono na dekorację sgraffitową, o różnym stopniu

2. A marble heraldic cartouche from the main façade: A – condition before conservation, B – condition after conservation and reconstruction of polychromy

zachowania. Natomiast na elewacji frontowej korpusu głównego stwierdzono występowanie jedynie śladów takiego samego fryzu sgraffitowego. Fakt ten tłumaczy się tym, że na tej elewacji tynki były wielokrotnie wymieniane w różnych okresach (znacznie częściej niż na pozostałych elewacjach i basztach).

Badania przeprowadzone przy kamiennych gzymsach i obramieniach okiennych wykazały, że poszczególne ciosy, po zniszczeniu powierzchni kamienia i zatarciu się obróbki rzeźbiarskiej, były wymieniane i zastępowane nowymi, wykonanymi z innego rodzaju kamienia, często w innym kolorze. Pierwotnie użyty kamień to piaskowiec o zabarwieniu różowym, natomiast uszkodzone ciosy zastąpiono wykonanymi z białego wapienia. W wielu partiach – na basztach i korpusie głównym, na gzymsach: koronującym i kordonowym, w miejscu brakujących fragmentów kamienia – dokonano uzupełnień w cegle i zaprawie. Są to najprawdopodobniej

przeróbki jeszcze późniejsze w czasie niż te, w trakcie których różowy piaskowiec zastępowano białym wapieniem.

Przebadanie trzech kartuszy herbowych, umiejscowionych nad loggią frontową pozwoliło stwierdzić, iż istnieją na nich resztki polichromii i złocień, a dalsze poszukiwania doprowadziły do ustalenia ich kolorów.

Na tynku wokół kartuszy i na powierzchni ścian między oknami w centralnej partii elewacji głównej Pałacu odsłonięto fragmenty dekoracji malarskiej składającej się z motywów roślinnych oraz innych, bliżej nieokreślonych, których ze względu na bardzo zły stan zachowania nie dało się rozszyfrować. Są to najprawdopodobniej pozostałości po wspomnianych w archiwalnych inwentarzach: malowanym zegarze słonecznym oraz labrach otaczających kartusze herbowe.

Również badania przeprowadzone na sztukaterii w loggi frontowej i kaplicy wykazały, że znacznie uszkodzo-

3. Dekoracja narzutowa loggi wschodniej: A – stan przed konserwacją, B – stan po rekonstrukcji i konserwacji

ne jej fragmenty zostały wykonane wtórnie. Ponadto sztukateria była wielokrotnie przemalowywana, a kolorystyka sklepień jest całkowicie różna od oryginalnej. Przebadanie dekoracji narzutowej alkierza usytuowanego w baszcie południowo-zachodniej, ujawniło obecność nie znanych dotychczas polichromii i złoceń na całej powierzchni reliefu. Jest to o tyle interesujące, iż nie podejrzewano w ogóle ich istnienia. Nie wspominają o nich źródła ikonograficzne, ani też nie nabrałoby na nie podczas badań przeprowadzonych w latach sześćdziesiątych.

Na podstawie wyników kompleksowych badań całego obiektu opracowano ogólny i szczegółowy plan postępowania konserwatorskiego. Plan ten uwzględniał wszelkie obowiązujące w praktyce konserwatorskiej zasady. Przyjęto w nim generalne założenie, iż przeprowadzone prace powinny przywrócić, w stopniu maksymalnie możliwym, wygląd i charakter Pałacu z połowy XVII w. (zgodnie z autorskimi zamierzeniami artystycznymi) i doprowadzić do uzyskania właściwego współ-

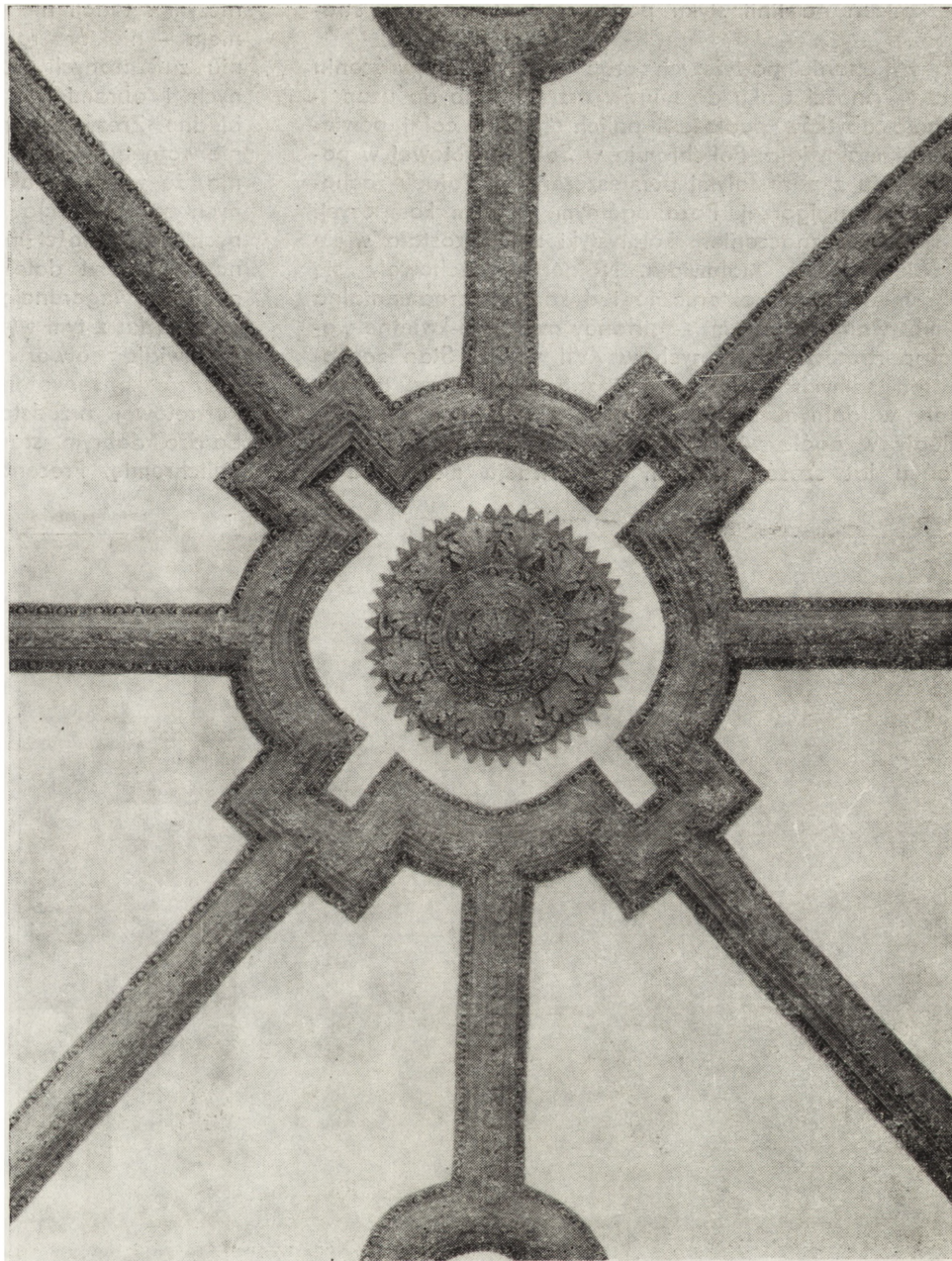
brzmienia zakonserwowanych lub zrekonstruowanych elementów dekoracji z architekturą całości Pałacu². W opracowaniu programów konserwatorskich poszczególnych elementów wystroju, nie odstępując od generalnego założenia, starano się uwzględnić wszystkie specyficzne uwarunkowania wynikające z usytuowania oraz stanu ich zachowania.

Prace przy konserwacji polichromii na stropach przebiegały w dwóch etapach. W pierwszym etapie przeprowadzono konserwację techniczną związaną z zabezpieczeniem, oczyszczeniem i utwaleniem drewna i polichromii: wzmocniono podłoże drewniane przez impregnację, uzupełniono występujące w nim ubytki, ponownie przyklejono i uzupełniono płótno znajdujące się w miejscach styku poszczególnych desek i połączeń desek z belkami oraz przywrócono przyczepność poli-

² Dokumentacja wykonanych prac zawiera pogram postępowania konserwatorskiego odpowiadający konserwowanym detalom lub obiektom.

3. Coating decoration of the east loggia: A – condition before conservation, B – condition after reconstruction and conservation

B

chromii do podłoża³. W drugim etapie uzupełniono ubytki gruntu oraz wypunktowano i zrekonstruowano polichromię. Ponieważ przemalowania były niewielkie, a ich charakter był zbliżony do oryginału (w wielu wypadkach, głównie na belkach stropowych, przemalowanie polegało na powtórzeniu zatartego konturu, przy czym linie prowadzono dokładnie po liniach pierwotnego rysunku), postanowiono ich nie usuwać, a dokonać jedynie rekonstrukcji polichromii tam, gdzie stan zachowania stwarzał taką konieczność. Uzupełnienia i rekonstrukcję polichromii wykonano w tonacji jaśniejszej, co pozwala przy oglądaniu z niewielkiej odległości na natychmiastowe odróżnienie ich od oryginału, a nie narusza przy tym jednolitości całej kompozycji.

Znacznie bardziej skomplikowane problemy wystąpiły przy konserwacji polichromii na ścianach, a szczególnie

w Sali Portretowej, gdzie wystąpiły odspojenia warstwy tynku od ściany, które zajmowały ponad 30% powierzchni malowidła. Odspojenia oraz wykruszenia tynku wraz z warstwą malarską powstały zwłaszcza w górnych partiach malowidła, na styku jego brzegów z belkami stropowymi. Uszkodzenia te spowodowane były naciskiem drewna przylegającego bezpośrednio do tynku, a „nacisk” ten oraz praca drewna spowodowały wykruszenia podłoża wraz z warstwą malarską. W tych miejscach również wążek muru uległ uszkodzeniu, zaś poszczególne kamienie obluźowały się i przestały być punktem podparcia dla leżących na nich belek stropowych. Aby oddzielić tynk od drewna i uniknąć odziaływania pracy drewna, wycięto dwucentymetrowy pasek tynku wzdłuż całego górnego brzegu dekoracji. Wyprowadzono w kicie piaskowo-wapiennym krawędzie, wzmocniono i podmurowano „gniazda” belek stropowych.

Ponieważ pomieszczenie jest bardzo wysokie (ok. 10 m), wycięcie takie jest prawie niezauważalne dla zwiedzającego, a zlikwidowało ono możliwość powstawania

³ Szczegóły technologiczne – stosowane materiały i receptura – znajdują się w dokumentacjach konserwatorskich.

uszkodzeń na linii styku polichromii ściennej ze stropem.

Po wykonaniu powyższych prac oraz po przywróceniu przyczepności tynku do murów przystąpiono do uzupełniania ubytków podłoża i polichromii na całej powierzchni malowidła. Polichromia w Sali Portretowej w porównaniu z pozostałymi pomieszczeniami Pałacu zachowała się najgorzej. Poza ogólnym zarysem kompozycji i słabym zaznaczeniem kolorystyki nie pozostało wiele z pierwotnego malowidła. Najgorzej zachowały się obramienia architektoniczne i dekoracja ornamentalna z motywami roślinnymi – girlandy owocowo-kwiatne wokół portretów wykonanych w XVII wieku. Stan zachowania samych portretów jest znacznie lepszy, a portrety w dolnym rzędzie, wykonane w wieku XIX, nie uległy w ogóle większym uszkodzeniom. Dokonana w końcu lat sześćdziesiątych konserwacja malowidła w

niczym sytuacji nie poprawiła, a nawet – naszym zdaniem – niektóre rozwiązania stosowane przy odtwarzaniu zniszczonych fragmentów dekoracji architektonicznych i obramień z motywami roślinnymi okazały się błędne. Zrezygnowano jednak z prób zrekonstruowania pierwotnego wyglądu polichromii wychodząc z założenia, że wobec braku dokładnych danych ikonograficznych rekonstrukcja oparta tylko na analizie zachowanych pozostałości malowidła byłaby hipotetyczna i stanowiłaby zbyt daleko idącą, a niewystarczająco uzasadnioną ingerencję w substancję zabytkową obiektu. W związku z tym wykonano uzupełnienia scalające, pozostawiając otwarty problem znalezienia innych rozwiązań konserwatorskich. Istnieje np. fotografia Sali Portretowej przedstawiająca jej dekorację jeszcze w bardzo dobrym stanie, w tym doskonale zachowaną polichromię. Prezentuje ona jednak najprawdopodob-

4. Kamieniarka okienna na wieży północno-wschodniej; A – stan przed konserwacją, B – stan po konserwacji

niej malowidło w postaci nadanej mu przez prace renowacyjne wykonane w II połowie XIX wieku.

Wydaje się, że niezbędne jest w przyszłości zastanowienie się nad znalezieniem takiego rozwiązania, które jeżeli nie doprowadziłoby do zrekonstruowania polichromii, to przynajmniej pozwoliłoby na usunięcie pewnych niewłaściwych efektów konserwacji z początku lat sześćdziesiątych naszego stulecia.

Przed przystąpieniem do prac konserwatorskich przy polichromiach ściennych znajdujących się w innych pomieszczeniach Pałacu, tzn. w I i II Pokoju Zimowym oraz I i II Pokoju Prałatów, również konieczne było ustosunkowanie się do różnych zmian ich dekoracji. We wszystkich tych bowiem pomieszczeniach w okresie międzywojennym całkowicie przemaalowano fryzy opasujące górne partie ścian. Ponieważ jednak ory-

ginalna polichromia znajdująca się pod przemaalowaniami była w bardzo złym stanie, a praktycznie rzecz biorąc zachowała się tylko szczątkowo, to – uwzględniając fakt, że przemaalowania te powtarzają w sposób dość dokładny układ kompozycyjny i kolorystyczny – zdecydowano się na ich pozostawienie. Zrealizowano więc program konserwacji technicznej oraz dokonano uzupełnień scalających polichromii.

Podobnie jak w Sali Portretowej, oddzielono brzegi tynku wraz z warstwą malarską od stropu likwidując ich bezpośredni styk. Przywrócono także przyczepność⁴ tynku do podłoża oraz warstwy malarskiej do tynku,

⁴ Jak wyżej.

4. A stone shutter in the north-east tower: A – condition before conservation, B – condition after conservation

uzupełniając ubytki tynku i gruntu, oczyszczono powierzchnię malowidła i wypunktowano polichromię. Trudnym problemem konserwatorskim okazał się malowany fryz na ścianach I Pokoju Prałatów. Na skutek wielokrotnych przeróbek pomieszczenia polichromia zachowała się w bardzo złym stanie. Po usunięciu wszystkich wtórnych nawarstwień odsłonięta kompozycja była zupełnie nieczytelna. Przeprowadzone badania i analizy, w tym również analiza porównawcza i pomiarowa tej kompozycji i porównanie otrzymanych wyników z kompozycjami w innych pomieszczeniach pałacowych, dały możliwość częściowego odtworzenia dekoracji, a przynajmniej ogólnego jej schematu. Zgodnie z decyzją zwołanej przez inwestora Komisji Konserwatorskiej, polichromię odrestaurowano tylko częściowo. Podstawowe jej elementy nieznacznie jedynie uczytelniono. I w tym wypadku istnieje możliwość dokonania w przyszłości dalej idącej próby rekonstrukcji.

Przed bardzo interesującym problemem stanęli wykonawcy natrafiając na ukryte pod warstwami później-

A

szych tynków fragmenty dekoracji sgraffitowej. Opasywała ona korpus główny w górnej jego partii, a także baszty w dwóch poziomach – bezpośrednio pod gzymsem koronującym i poniżej, na wysokości sgraffitowej dekoracji korpusu głównego. O istnieniu sgraffita nie wspominały żadne źródła, nie natrafiono nań również w czasie badań przeprowadzonych na początku lat sześćdziesiątych. Odsłonięcie zachowanych fragmentów sgraffita pozwoliło na odtworzenie jednego z najistotniejszych elementów zewnętrznej dekoracji Pałacu, pochodzącej z okresu jego powstania. Jest to obecnie rzadko spotykany, a charakterystyczny przykład, zastosowania sgraffita jako dekoracji zewnętrznej obiektów o charakterze reprezentacyjnym z okresu manieryzmu. Na zachowane fragmenty sgraffita natrafiono na wszystkich ścianach Pałacu, a najlepiej zachowane odcinki, dające możliwość pełnego odtworzenia jednego raportu, tzn. całej powtarzalnej długości kompozycji, odnaleziono na ścianie południowej korpusu głównego oraz na kilku ścianach baszt. Ustalono, że kompozycja sgraffita ograniczała się do dwóch raportów dla dwóch różnych poziomów, na których dekoracja występowała. Raporty te składają się zasadniczo z rozbudowanej, mięsistej wici akantowej rozchodzącej się od centralnie umieszczonej głowy ludzkiej, a zamknięte są „zawiasem” w postaci uproszczonej palmy. Różnią się między sobą jedynie rysunkiem głowy ludzkiej. W raporcie dolnym jest to schematyczny wizerunek młodzieńca z zaczesanymi do góry lokami, a w górnym – głowa dojrzałego mężczyzny w koronie, z długimi, opadającymi włosami. Poza tym w pierwszym wypadku poszczególne odcinki dekoracji oddzielają palmy, a w drugim każdy raport zamknięty jest obramieniem.

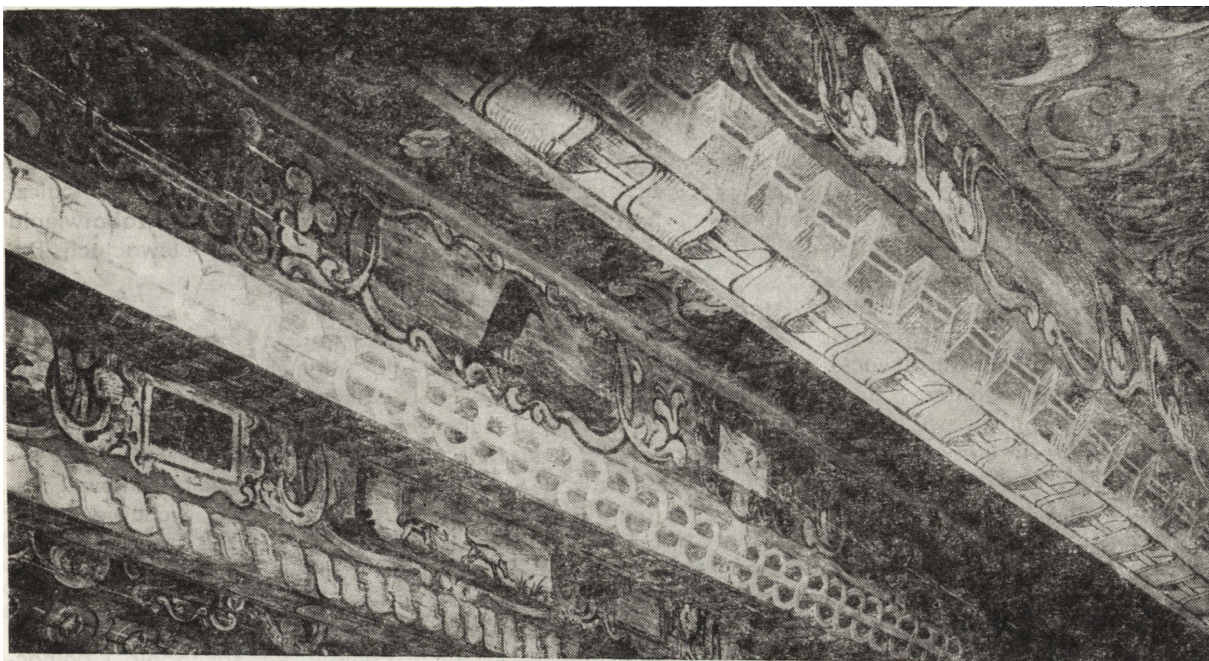
Po zdjęciu obrysów z zachowanych elementów wykonano graficzną rekonstrukcję obu raportów. Następnie przeprowadzono konserwację zachowanych fragmentów i przystąpiono do zrekonstruowania sgraffita w miejscach, gdzie uległo ono całkowitemu zniszczeniu. Do października 1986 r. odtworzono fryz sgraffitowy na elewacji frontowej oraz na basztach: północno-wschodniej i południowo-wschodniej. Całkowita jego rekonstrukcja zostanie zakończona do końca 1988 r.

B

5. Fryz sgraffitowy z korpusu głównego i wież: A – stan przed konserwacją, B – stan po konserwacji

5. A sgraffito frieze of the main body and towers: A – condition before conservation, B – condition after conservation

6. Pokój II Pralatów – fragment stropu. Stan po konserwacji
 6. Room II of the Prelates – part of the ceiling. Condition after conservation

Przystępując do konserwacji i rekonstrukcji gzymsów kamiennych oraz kamiennych obramień okiennych, usunięto z nich wszystkie wtórne uzupełnienia wykonane z materiałów innych niż kamień (zaprawa wapienna, cegła, cement). Ponadto oczyszczono powierzchnię kamienia z powłok cementowych oraz zanieczyszczeń mineralnych i organicznych, które zniekształcały jego obróbkę (profile) oraz zmieniały kolorystykę wszystkich detali kamiennych. Dopiero po usunięciu tych nawarstwień widoczna była pierwotna koncepcja kolorystyczna wystroju zewnętrznego Pałacu: na tle jasnych ścian różowe detale kamienne oraz ciemne, szarobrązowe marmurowe balustrady, filary, gzymsy, portale loggii oraz kartusze nad wejściem frontowym. W trakcie prac konserwatorskich nie usunięto elementów kamiennych wykonanych z białego wapienia, a pochodzących z późniejszych okresów. Te późniejsze „wstawki” miały obróbkę identyczną jak oryginalny kamień, lecz różniły się kolorem, a ponieważ było ich dużo, dysharmonizowały z kolorystycznym wystrojem kamieniarskim Pałacu. W związku z tym postanowiono je podbarwić, zbliżając ją do oryginalnej kolorystyki. Aby uniknąć nakładania kryjącej powłoki farb, zastosowano słaby roztwór żywicy akrylowej (Paraloid B-70) w toluenie z dodatkiem odpowiednich pigmentów – dający efekty laserunkowe.

Wszystkie ubytki kamienia uzupełniono kitem, który składał się z: wapna dołowanego, białego cementu i mielonego kruszywa. Właściwości fizyczne i chemiczne tak wykonanych uzupełnień zostały zbadane w laboratorium Instytutu Konserwacji Kamienia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Ekspertyza potwierdziła zasadność stosowania uzupełnień z kitów zawierających podane składniki, jak również prawidłowość procentowych proporcji poszczególnych komponentów.

W związku z odnalezieniem mikrośladow polichromii i złoceń na powierzchni marmurowych kartuszy zdobiących wejście frontowe Pałacu powstał dodatkowy problem z zakresu ingerencji konserwatorskiej w materię zabytku. Na podstawie badań ustalono jedynie technologię, a więc spoiwo i rodzaj materiałów malar-

skich. A tym samym stało się możliwe przeprowadzenie częściowej, hipotetycznej rekonstrukcji pierwotnej kolorystyki kartuszy herbowych – w obrębie tarcz herbowych i klejnotów.

Przy jej odtwarzaniu posłużono się również materiałem źródłowym dotyczącym barw przedstawień heraldycznych na kartuszach⁵.

Zanim dokonano rekonstrukcji polichromii i złoceń (na tarczach i klejnotach), przeprowadzono konserwację kamienia i przepolerowano jego powierzchnię w tych partiach, gdzie nie było dostatecznych podstaw do rekonstrukcji warstwy malarskiej (tj. na pozostałych elementach kartuszy).

Ponieważ w tym wypadku miano do czynienia nie z piaskowcem, ale z marmurem – zastosowano inną technologię uzupełniania ubytków. Uzupełnienia te wykonano z kitu na bazie żywicy epoksydowej. Ma on podobne właściwości fizykochemiczne jak kamień (marmur). Ponadto można go polerować, co jest niezbędne przy końcowej obróbce kamieni nieporowatych.

W trakcie badań tynków na fasadzie wschodniej Pałacu natrafiono również na ślady polichromii ściennej. Po całkowitym odświeżeniu powierzchni zachowanych fragmentów ustalono, że są one częścią dekoracji obramwiającej kamienne kartusze herbowe (przedstawiającej wieńce laurowe) oraz kartuszy herbowych malowanych i zegarów słonecznych umieszczonych powyżej tarcz kamiennych, między trzema dużymi oknami fasady.

Ponieważ zachowały się tylko niewielkie fragmenty dekoracji, nie było możliwości pełnego jej odtworzenia. Dokonano więc transferu malowidła, usuwając je ze ściany i przenosząc na nowe podłoże. Przy tym zabiegu konserwatorskim zastosowano punktowanie scalające po to, aby poszczególne fragmenty malowidła mogły być eksponowane oddzielnie jako przykład istniejącej niegdyś dekoracji malarskiej elewacji frontowej Pałacu. Prace konserwatorskie przy sztukaterii zdobiącej sklepienia loggii frontowej oraz kaplicy pałacowej polegały na usunięciu wszystkich późniejszych uzupełnień oraz

⁵ Zob. przypis. 3.

warstw wielokrotnych przemaalowań i pobiał, które w znacznym stopniu zniekształcały czystość reliefu, jak również na rekonstrukcji kolorystyki wykonanej na podstawie odnalezionych śladów oryginału, tzn. ciemnoszare żebra i rozety na białym tle sklepień.

W związku z odkryciem polichromii i złoceń na dekoracji wykonanej w narzucie piaskowo-wapiennym w alkierzu usytuowanym w baszcie południowo-zachodniej zaistniała konieczność rozszerzenia i wzbogacenia programu postępowania konserwatorskiego.

Polichromia i złocenia zachowały się w stopniu wystarczającym do odtworzenia założeń oryginalnej kolorystyki. Postanowiono więc wykonać konserwację narzutu oraz całkowitą rekonstrukcję malatury. Stan zachowania jednak całej dekoracji narzutowej był wyjątkowo zły, co w znacznym stopniu utrudniało realizację powyższych założeń. Wskutek zawilgocenia, zagrzybienia i zasolenia narzut oraz tynki były bardzo osłabione mechanicznie, kruszyły się, pudrowały i osypywały. Całość pokrywało dodatkowo kilkanaście warstw przemaalowań olejnych, silnie związanych z oryginalną powierzchnią. Można je było usunąć tylko przy zastosowaniu środków chemicznych. Zaistniała więc konieczność nie tylko wzmocnienia strukturalnego zachowanych powierzchni, lecz także wymiany części tynków, których uratować się nie dało. Tak więc wzmocniono wytrzymałość mechaniczną narzutu, przywrócono przyczepność do podłoża, zlikwidowano odspojenia i rozwarstwienia, zrekonstruowano ubytki reliefu, a następnie przystąpiono do prac nad rekonstrukcją polichromii i złoceń.

Duże dyskusje i kontrowersje wzbudził problem odtworzenia kolorystyki boni flankujących narożniki baszt. Odnalezione śladowe pozostałości pierwotnej kolorystyki nie dały jednoznacznego rozwiązania, ponieważ, jak już wspomniano, na boniach baszt frontowych i fasady jako pierwszy chronologicznie występował kolor szary, natomiast na boniach baszt ogrodowych kolor ugroworóżowy.

W celu sprawdzenia wizualnego efektu zastosowania każdego z tych kolorów przeprowadzono kilka prób. Wykazały one, iż jedynie kolor różowobrunatny daje możliwy do akceptacji efekt kolorystyczny. Wzięto również pod uwagę fakt, że bonie w architekturze, niezależnie od materiału, z jakiego są wykonane, imitują zawsze ciosy kamienne. A więc w tym wypadku logiczne byłoby nadanie im koloru zbliżonego do zabarwienia detali kamiennych występującego na elewacjach Pałacu, tzn. różowobrunatnego.

Wydaje się, że wprawdzie prace konserwatorskie prowadzone przy renowacji elementów wystroju Pałacu Biskupów w Kielcach dalekie są jeszcze od ostatecznego ich zakończenia, to teraz już potwierdzają słuszność przyjętych przed ich rozpoczęciem założeń.

Zmienił się zasadniczo wygląd elewacji frontowej Pałacu. Przywrócono możliwie najwierniej właściwe współbrzmienie kompozycyjne i kolorystyczne poszczególnych elementów dekoracji i wystroju architektonicznego oraz odtworzono jedność stylową.

W przyszłości przewidziane są prace konserwatorskie obejmujące: elewacje południową, zachodnią i północną, zakończenie prac przy konserwacji marmurowego wystroju logii frontowej, a także konserwację plafonów Dollabelowskich w trzech salach Pałacu.

Zakończenie wszystkich prac konserwatorskich – prawdopodobnie na początku lat dziewięćdziesiątych – pozwoli z jednej strony na likwidację skutków destrukcyjnego działania czasu, usunięcie wtórnych przeróbek i nawarstwień, zabezpieczy obiekt na dłuższy okres przed powstawaniem i rozwijaniem się procesów destrukcyjnych, a z drugiej strony – przywróci jego pierwotny wygląd, jaki przypuszczalnie miał w połowie XVII wieku.

*Ilija Iliiew, Lucjana Młyńska
PP PKZ – Oddział w Kielcach*

CONSERVATION PROBLEMS ENCOUNTERED WHEN RENEWING THE DÉCOR OF THE FORMER PALACE OF CRACOW BISHOPS AT KIELCE

In 1978 Kielce's branch office of the Ateliers for the Conservation of Cultural Property – Workshops of the Conservation of the Works of Art were instructed to carry out a comprehensive research study on the conservation and renovation of an interior décor of the former Cracow Bishops' Palace in Kielce.

The team engaged with the studies and preparing a programme for conservation as well as executional work involved specialists from the Workshop for the Conservation of Work of Art and included, first and foremost, such experts as Małgorzata Zyzik, Alina Celichowska, Adam Młyński, Olgierd Chojnacki and the authors of the present article, i.e. Ilija Iliiew and Lucjana Młyńska.

The Palace was built in 1641–1645. This is a rectangular structure with projections and corner towers. It was erected in a manneristic style. The décor of the Palace comprises embellishments made in various materials and techniques, which posed a difficult and complicated task for the executors of the project. On the basis of the results of the studies decisions were taken and a programme for conservation work was drawn. The work completed by the end of 1986 included:

- reconstruction of sgraffito decorations,
- reconstruction of stuccos and galleries and restoration of nearly original colouring,
- making-up of stone cornices and framings as well as restoration of colouring,

- at the moment conservation work is extended to portals and eastern loggias made in Chęciny marble and in galena,
- preservation of marble amorial cartouches situated over a marble loggia on the eastern elevation of the Palace as well as partial restoration of colouring,
- uncovering of small details of painted decorations (such as coats of arms, sun-dial disks); they were all removed from the wall and transferred to the investor after conservation,
- removal of repaintings from decorations in the eastern loggia, chapel and southern recess as well as restoring to them their almost original appearance,
- with regard to polychromy on walls and roofing inside the Palace (except for small emergency interventions) it may be said that only maintenance conservation was applied and the problem of aesthetic interpretation was left open.

It seems that conservation work on elements of the décor of Bishops' Palace in Kielce, although far from being completed, seems to meet the assumptions adopted at the beginning.

The appearance of the frontal elevation of the Palace has got changed radically. Its proper compositional and colouring harmony of individual elements of decoration and architecture as well as a style uniformity have got restored.